

СРБИ У ЦРНОЈ ГОРИ ПОСЛЕ РАЗДВАЈАЊА СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ 2006. ГОДИНЕ*

ЗОРАН ЛУТОВАЦ

Институт друштвених наука
Краљице Наталије 45, Београд, Србија
Е-адреса: zoran.lutovac@gmail.com

САЖЕТАК: Овај рад бави се положајем и статусом, политичком и друштвеном организованошћу Срба у Црној Гори од раздвајања Србије и Црне Горе 2006. године. Питање националног идентитета православног становништва Црне Горе и даље остаје у сфери политике, а не статистике и представља један од основних друштвених расцепа савремене Црне Горе. Срби у Црној Гори с разлогом нису задовољни начином на који се ово питање до сада политички третирао, а од тога како ће ово питање бити решавано убудуће, зависи у доброј мери карактер државе Црне Горе и српског народа у оквиру ње. Да ли ће Срби бити уважавани као аутохтон и равноправан народ, зависиће, пре свега, од самих Срба у Црној Гори, али у доброј мери и од ставова и понашања државе Србије, а потом и од спремности владајућих политичких елита Црне Горе да их стварно, а не само деклараторно, прихвати као равноправну националну заједницу.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Срби у Црној Гори, идентитет, положај, статус

ПОЛОЖАЈ И СТАТУС СРБА У ЦРНОЈ ГОРИ

Република Србија не прави разлику међу Србима у региону у односу на њихов статус који имају у појединим државама.¹ Срби су у Босни и Херцеговини статус народа политички и правно дефинисали, Срби у Црној

* Рад је настао као део пројекта „Друштвене трансформације у процесу европских интеграција – мултидисциплинарни приступ“ који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, број 47010.

¹ „израз *Срби у региону* означава припаднике српског народа који живе у Републици Словенији, Републици Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Републици Македонији, Румунији, Републици Албанији и Републици Мађарској“, Закон о дијаспори и Србима у региону, чл. 2, став 2, *Службени гласник РС*, број 88/09.

Гори тај статус подразумевају и политички се боре за његову афирмацију, док у другим државама региона Срби углавном имају правно дефинисан или фактички статус националне мањине.

Устав Црне Горе одређује Црну Гору као грађанску државу и не дефинише ко су националне мањине.² Ни Закон о националним мањинама не наводи таксативно ко су националне мањине у Црној Гори.³ Изборни закон посредно утврђује да су то припадници народа који чине мање од 15% становника Црне Горе⁴, а с обзиром на то да Срби чине готово 29% становника према попису из 2011. године, они се ни посредно не могу свести на националну мањину.

Институционални оквир заштите мањина у Црној Гори, дакле, у случају Срба, није релевантан за проучавање нормативног положаја и статуса Срба у Црној Гори.⁵ Политичке странке и друге релевантне организације Срба за своја права боре се у оквиру институционалног оквира предвиђеног за грађане који се не одређују нити самоодређују као националне мањине и који Црну Гору политички и емотивно доживљавају као своју матичну државу, без обзира на то колико били привржени Србији. Став релевантних политичких представника Срба у Црној Гори је да Срби нису национална мањина и да би се заштита њихових права и очувања идентитета морала остваривати путем равноправности с грађанима који се изјашњавају као Црногорци. Нико од званичника у Црној Гори не спори да су Срби аутохтони у Црној Гори, али својом идентитетском политиком Влада у Подгорици фактички је настојала и настоји да путем различитих облика асимилације грађане српског идентитета преведе у новоцрногорски национални идентитет.

Од осамостаљења Црне Горе 2006. године дискриминација⁶ је једна од сталних политичких тема представника Срба у Црној Гори, а нарочито

² У Уставу Црне Горе од 19. октобра 2007. године, у преамбули, између осталог стоји: „Полазећи од... одлучности да смо као слободни и равноправни грађани, припадници народа и националних мањина који живе у Црној Гори: Црногорци, Срби, Бошњаци, Албанци, Муслимани, Хрвати и други, привржени демократској и грађанској Црној Гори“.

³ „Мањински народи и друге мањинске националне заједнице, у смислу овог закона, је свака група држављана Црне Горе, бројчано мања од осталог преовлађујућег становништва, која има заједничке етничке, вјерске или језичке карактеристике, различите од осталог становништва, историјски је везана за Црну Гору и мотивисана је жељом за исказивањем и очувањем националног, етничког, културног, језичког и вјерског идентитета“, Закон о мањинским правима и слободама, *Службени лист Републике Црне Горе*, број 31/2006 од 12. 5. 2006.

⁴ Закон о измјенама и допунама Закона о избору одборника и посланика. *Службени лист Црне Горе*, број 46/2011. од 16. 9. 2011.

⁵ Према званично објављеним резултатима пописа становништва у Црној Гори спроведеног 2011. године, од укупно 620.029 становника као Црногорци изјаснило се 44,98% становништва, а 28,73% као Срби. Поред њих, у Црној Гори живи 8,65% Бошњака, Албанаца је 4,91%, Муслимана 3,31%, а Хрвата 0,97%. Рома је 1,01%, 2,57% Остали, а 4,87% грађана није хтело да се изјасни о националности.

⁶ У члану 2 Закона о забрани дискриминације Црне Горе (*Службени лист Црне Горе*, број 46/2010. од 6. 8. 2010. год.) каже се да је забрањен сваки облик дискриминације, по било ком основу.

после доношења Устава Црне Горе 2007. од када се српски језик своди на мањински језик, иако је српским језиком према тада важећем попису говорило готово две трећине грађана Црне Горе. Српски језик, према релевантним тумачима Устава Црне Горе, више није био службени језик и поред преузете обавезе Црне Горе према Савету Европе *да се ниво достийи нуиих љрава неће смањиваи* у односу на Повељу о људским и мањинским правима која је била део Уставне повеље државне заједнице Србија и Црна Гора.⁷ Уместо да се достигнути ниво права сачува и унапреди, он је и у овом конкретном случају умањен за грађане Црне Горе чији је језик био српски, а они су били двотрећинска већина када је до те деградације дошло. На мала врата преко формулације *језик у службеној уиошреби* српски језик се сврстао, према релевантним политичким тумачима, а потом и тумачењу Уставног суда Црне Горе, у мањинске језике. Такав однос према грађанима који чине језичку већину у Црној Гори релевантне опозиционе странке означиле су нарушавањем уставног принципа равноправности, односно дискриминацијом, баш као и већина грађана који свој језик још увек назива српским именом.⁸

Запошљавање

У пракси, политика усмерена ка јачању новоцрногорског идентитета на уштрб традиционалног (српског) довела је до тога да се за запошљавање увео *неформални крииеријум националне љодобности* захваљујући којем у државним службама и јавним предузећима у просеку има знатно мање Срба него што их је у структури становништва. Међу запосленима врло

„Дискриминација је свако неоправдано, правно или фактичко, непосредно или посредно прављење разлике или неједнако поступање, односно пропуштање поступања према једном лицу, односно групи лица у односу на друга лица, као и искључивање, ограничавање или давање првенства неком лицу у односу на друга лица, које се заснива на раси, боји коже, националној припадности, друштвеном или етничком поријеклу, вези са неким мањинским народом или мањинском националном заједницом, језику, вјери или увјерењу, политичком или другом мишљењу, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, здравственом стању, инвалидитету, старосној доби, имовном стању, брачном или породичном стању, припадности групи или претпоставци о припадности групи, политичкој партији или другој организацији, као и другим личним својствима.“

⁷ Скупштина Црне Горе 7. фебруара усвојила је Декларацију којом прихвата да се у Устав угради седам минималних принципа које је предложио Савет Европе, између осталих и принцип да ће нови Устав предвидети исти ниво заштите људских права и основних слобода као што је онај предвиђен Повељом о људским и мањинским правима Србије и Црне Горе. Видети: Савет Европе, Стразбур, 20. децембар 2007. године, *Мишљење бр. 392-2006 CDL-AD (2007) 047 Оп. епл.*; Европска комисија за демократију путем права (Венецијанска комисија) *Мишљење о Устави Црне Горе, Усвојено на 73. љленарној седници*, Венеција, 14–15. децембар 2007.

⁸ Чак је и лидер Покрета за промјене (ПЗП) који је дао подршку увођењу црногорског језика у Устав од 2007. године у више наврата напоменуо да подршка његове странке увођењу црногорског језика није била усмерена ка нарушавању равноправности српског језика, напротив, да је став ПЗП-а да српски језик треба да буде равноправан са црногорским језиком.

су ретки и Црногорци српског идентитета, као и сви они за које се зна да су били или још увек јесу за заједничку државу са Србијом. Такође, врло ретки су у органима власти и они на највишим функцијама (попут министра здравља Радунчића) који се изјашњавају као Срби.

О томе сведоче релевантни налази Омбудсмана и Министарства за људска и мањинска права. *Информација о заступљености мањинских народа и других мањинских националних заједница у јавним службама, органима државне власти и локалне самоуправе*, издата у јуну 2011. у Министарству за људска и мањинска права, показује да су чак у 16 јавних служби, органа државне власти и локалних самоуправа стопроцентно заступљени Црногорци.⁹

Поред ових 16 јавних служби, у којима су заступљени само Црногорци, у држави у којој Црногорци чине тек око 45% становништва и која се уставно дефинише као грађанска, видно је да је највећи степен негативне диспропорције у броју запослених у односу на број у структури становништва изражен управо према Србима који су после Црногораца најбројнија национална групација с око 29% укупне популације.¹⁰

У Управи полиције од 4.223 запослена само су 262 припадника српског народа, а чак 3.568 Црногораца. Тако је било и у тадашњем Министарству просвете и науке, од 75 запослених 64 изјашњавало се као Црногорци, док је у Министарству рада и социјалног старања од 85 запослених 70 припадника црногорске нације.¹¹ Црногорци су већина и у Министарству културе, 35 од 39 запослених, у Министарству здравља, 42 од 52, у При-

⁹ У Дирекцији за заштиту тајних података, Државном протоколу, Генералном секретаријату Председника ЦГ, Комисији за спречавање сукоба интереса, Секретаријату за законодавство, Управи за младе и спорт, Управном суду, Већу за прекршаје, Заводу за збрињавање избеглица, као и код Основних тужилаца у Беранама, Плевљима и Цетињу; подручним органима за прекршаје у Херцег Новом, Мојковцу, Жабљаку и Колашину запослени су само Црногорци и нема ниједног припадника других националних заједница.

¹⁰ Чак у 23 јавне службе нема ниједног запосленог Србина/Српкиње, док су припадници других народа заступљени у недовољном проценту. Статистика је јасна – у 39 јавних служби, органа државне власти и локалних самоуправа спроведена је потпуна дискриминација према српском народу. Дирекција јавних радова, Дирекција за јавне набавке, Фонд за обештећење, Генерални секретаријат Владе ЦГ, Министарство за информационо друштво, Министарство за људска и мањинска права, Управа за антикорупцијску иницијативу, Управа за спречавање прања новца, Управа за воде, Заштитник људских права и слобода, Завод за међународну научну, просветно-културну и техничку сарадњу само су неке од институција у којима нема запослених Срба према наведеном Извештају.

¹¹ Заступљеност *Срба до 2%* је у Агенцији за националну безбедност, где је од 295 запослених чак 275 Црногораца, у Министарству вањских послова и европских интеграција од 128 запослених 116 је Црногораца. У Министарству унутрашњих послова од 487 запослених 401 су Црногорци. Дугачка је листа државних институција у којима је слична пракса – Агенција за заштиту животне средине, Државна ревизорска институција, Министарство туризма, Управа за имовину, Врховни суд итд. *До 5% Срба* ради у Апелационом суду, где је од 28 запослених 24 Црногораца, а у Министарству финансија од 80 чак 76 су Црногорци. Исто је и у Министарству Правде, Служби

вредном суду у Подгорици, 53 од 58 запослених, у Управи за заштиту од конкуренције, 9 од 11, Заводу за интелектуалну својину, 21 од 24, Заводу за извршење кривичних санкција, 223 од 271, као и у Дирекцији за саобраћај, општинама у Бару, Никшићу и Даниловграду и Основним судовима у Колашину, Подгорици и Жабљаку.

У Управном суду запослени су само Црногорци, а у Врховном суду од 57 запослених чак је 51 црногорске националности. У Апелационом суду од 28 само четворо запослених није се изјаснила као Црногорци. У Уставном суду од 24 чак је 21 запослени Црногорац, док је у Врховном државном тужилаштву од 30 запослених само један Србин.¹²

Диспропорција између учешћа Срба у структури становништва и структури запослених¹³ није мања ни на нивоу *локалних самоуправа*. На пример, у градској Општини Голубовци Црногорци су заступљени са 93%. У Општини Бар је 199 запослених Црногораца, а само 25 Срба, док је у Општини Даниловград запослено 106 Црногораца и осам Срба. Недовољна заступљеност Срба је и у Општинама Никшић, 24 запослена и 334 Црногорца, Подгорица – од 656 запослених 579 је Црногораца и 35 Срба, а слично стање је и у Тивту.

Када се све сабере – *државна управа, локална самоуправа и правосуђе*, може се рећи да је заступљеност српског народа у Црној Гори, према наведеном Извештају, драматично испод њихове заступљености у структури становништва – од укупног броја запослених, 13.900, Црногорци чине 10.985, а Срби свега 1.194.

Дакле, када су запошљавања у државним органима и јавним установама у питању, могао би се извући на основу података из наведене Информације погрешан закључак да је Црна Гора готово национално хомогена, а не вишенационална држава која је Уставом дефинисана као грађанска.

Скупштине ЦГ, Управи царина, Управи за кадрове, Уставном суду, Врховном државном тужилаштву, Заводу за статистику...

¹² Слично је и у Основним судовима у Беранама, Даниловграду, Херцег Новом, Котору, Жабљаку, Подгорици (122 Црногорца и 10 Срба), као и код Основних тужилаца у Бару, Цетињу, Котору, Никшићу, Пљевљима, и у Подручним органима за прекршаје у Бару, Беранама, Цетињу, Херцег Новом, Мојковцу, Жабљаку и Подгорици (74 Црногорца и четворо Срба). *Информација о заступљености мањинских народа и других мањинских националних заједница у јавним службама, органима државне власности и локалне самоуправе*, Министарство за људска и мањинска права, јун 2011.

¹³ У Агенцији за дуван од пет запослених четири је Црногорца, један је Србин, а у Дирекцији за железнице од осам запослених такође је један Србин. У Државном архиву од 105 запослених има 76 Црногораца и 20 Срба, у Хидрометеоролошком заводу од 84 запослена су 62 Црногорца и 14 Срба. У Министарству одбране запослено је 286 грађана од чега је 225 Црногораца и 37 Срба. У Пореској управи запослено је 583 грађана од чега су 431 Црногорци, а 85 Срби, док је у Управи за некретнине од 296 запослених 220 Црногораца и 40 Срба. У Заводу за метеорологију од 38 запослених 31 је Црногорац а четворо Срба, а у Заводу за статистику од 129 запослених 100 Црногораца и седам Срба.

Заступљеност у Скупштини Црне Горе и у локалним скупштинама

Политичка репрезентација Срба у парламенту фактички постоји, али не путем представника који би институционално представљали српски ентитет у Црној Гори путем афирмативне акције, него посредством представника одређених политичких странака које су посланичка места обезбедиле путем редовног учешћа на општим парламентарним изборима.

У Скупштини Црне Горе, коју чини 81 посланик, Срби су после парламентарних избора 2012. године представљени са осам посланика Нове (Нове српске демократије, која је конституент најјаче опозиционе политичке групације Демократског фронта) и с девет посланика у грађански профилисаног Социјалистичкој народној партији (СНП), као и с неколико независних посланика у оквиру идеолошки и национално хетерогеног Демократског фронта (три бивша функционера СНП-а, посланик из редова Странке демократског јединства и синдикалног лидера Јанка Вучинића). Ниједна од политичких опција која се залаже за равноправан статус и положај Срба у Црној Гори не припада владајућој већини, док су на локалном нивоу на власти у Пљевљима, Плужинама и Херцег Новом и веома озбиљна опозиција у огромној већини осталих црногорских општина.

ПОЛИТИКА ПОТИСКИВАЊА СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА

Кључни проблем за положај Срба је тај што се континуирано од краја 90-их, а посебно после стицања независности Црне Горе, систематски ради на потискивању српског идентитета¹⁴ и реинтерпретацији историје, а што за последицу има стварање уставноправног оквира који избегава да уважи историјски и духовни значај српског идентитета у Црној Гори¹⁵ и да на

¹⁴ Франсоа Ајнар (Francios Hainard) даје резиме једног концепта идентитета који је аналитички подобан и за овај предмет истраживања: идентитет је истовремено и индивидуални и колективни феномен, одређен је како припадањем, тако и поседовањем извесних одлика, које могу бити територијалне и/или социокултурне, могу се међусобно оснаживати или поништавати. Такође, идентитет је истовремено процес и систем, будући да је динамичан и да истовремено тежи уравнотежености, мења своје саставне делове и опстаје захваљујући тој способности. Више о томе: Бранимир Стојковић, *Евројски културни идентитети*, Просвета, Ниш/ Завод за проучавање културног развика, Београд, 1993, стр. 24–25.

¹⁵ На првом попису у Црној Гори који је урађен по верској припадности и матерњем језику 1909. године било је 94,38% православних хришћана, а 95% оних којима је српски језик био матерњи. Српски идентитет Црногораца сведочи и химна *Онамо, 'намо*, култ Милоша Обилића, прослава Светог Саве у школама, школски програми у којима се изучава српска историја, у Земљопису је записано „Сви људи, који живе у нашој домовини, јесу Срби, већином православне вјере, а има их мало римокатоличке и мухамеданске“ (*Земљопис Краљевине Црне Горе за ученике треће разред основних школа*, написали Ђуро Поповић и Јован Рогановић, четврто издање, Цетиње, Кр. Ц. штампарија, 1911. године; репринт 2008. у издању Друштва српских књижевника Црне Горе и Херцеговине, Српски Југ). У првом броју *Гласа Црногорца*, недељног листа за политику

разне начине ospori равноправност Срба и елемената српског идентитета (пре свега преко неприхватања српског језика као равноправног, иако је то језик већине грађана Црне Горе).

Посебан проблем је то што се такво политичко опредељење претаче у дискриминаторски однос у свакодневном животу. Истицање разлика у односу на Србе и српски идентитет¹⁶ постало је самоподразумевајуће правило политичке подобности дефинисано кроз политику владајуће коалиције Демократске партије социјалиста и Социјалдемократске партије (ДПС–СДП). Овај критеријум додатни је оптерећујући неписани, али подразумевајући критеријум за све који баштине српски идентитет уз онај, примарни, о политичкој подобности у ширем смислу која подразумева припадност владајућим партијама, као кључни критеријум подобности.

Однос према српском језику

Политички пројекат одвајања „црногорства“ од српског идентитета сву своју контрадикторност показао је на примеру стварања црногорског језика. За разлику од једног дела суверениста који је сматрао да би политичком одлуком само требало преименовати српски у црногорски језик, владајућа елита је стала иза пројекта стандардизације црногорског језика који би се разликовао од српског. Скупштина Црне Горе је 27. јула 2010. гласовима посланика владајућих партија усвојила измене Закона о општем образовању, којима се у школе уводи црногорски језик. Наведеним изменама предвиђено је да ће настава у приватним и државним образовним установама у Црној Гори бити извођена на црногорском језику. У владајућој коалицији наведену одлуку правдали су чињеницом да је на овај начин Закон о општем образовању усклађен с одредбама Устава Црне Горе.¹⁷ С друге стране, увођење црногорског језика у школе опозиција, а ни грађани који говоре српским језиком, не доживљавају као усклађивање закона с Уставом, већ сматрају да је реч о дискриминацији и насиљу над српским језиком. Основа за став да је свођење језика већине грађана на мањински

и књижевност, од 21. априла 1873. било је записано: „Црногорац (*Глас Црногораца*, прим. аут.) је имао задаћу да буде тумач осјећања и жеља свега Српства“. У Његошево време штампани су *Српски буквар* и *Српска граматика*, *Горски вијенац* посвећен је „праху оца Србије“ Карађорђу, Речи Петра Првог Петровића – Светог Петра Цетињског записане су у *Грлицу*, календару црногорском за 1835. годину; „Црногорци су Славено-Српског кољена као и Херцеговци и Бошњаци, и прозвали су се тијем именом као и ови од мјеста у коему живе“.

¹⁶ Однос према другоме саставни је елемент идентитета, односно схватање да се тек у односу према другоме може доћи до свести о себи самоме и да то вреди и за народе и државе. О томе у: Hans Georg Gadamer, *Das Erbe Europas*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1989.

¹⁷ У члану 13 Устава Црне Горе каже се у ставу 1: „Службени језик у Црној Гори је црногорски језик“, у ставу 2: „Њирилично и латинично писмо су равноправни“, а у ставу 3: „У службеној употреби су и српски, босански, албански и хрватски језик“.

језик пример дискриминације има не само у чињеници да се игнорише већина грађана Црне Горе која је дефинисана као грађанска држава, него и у чињеници да се о тако важном питању одлучивало против воље оних који су тиме погођени.

Српски језик је изгубио статус службеног језика, односно рестриктивним тумачењем Устава сврстан је у исти ранг с албанским, бошњачким и хрватским, док је за службени језик проглашен искључиво новоименовани црногорски језик и то у време док још није постојала ни граматика, нити правопис овог језика.

Закон којим се прописује да се настава изводи на црногорском језику, а пре тога и Устав 2007. који га дефинише као званични, а српски као језик у званичној употреби, донет је у тренутку, дакле, када тај језик није био ни кодификован и упркос томе што је званични пописни податак који је важио у том тренутку (попис из 2003) говорио да је мање од 1/5 становника говорило тим језиком. С друге стране, српски језик, којим се према попису из 2003. изјаснило да говори готово 2/3 становника и који је током историје Црне Горе увек био службени језик, тим законом се своди на ранг мањинског језика, односно његова примена упућује се на процедуру предвиђену за припаднике националних мањина. Да парадокс буде већи, велики број Црногораца који се изјаснио да говори српским језиком на овај начин се третира као припадник националне мањине. Тиме се врши дискриминација Црногораца који говоре српским језиком у односу на Црногорце који говоре новоименованим црногорским језиком. Овакво понашање недвосмислено је указивало на асимилаторску политику власти чија је основна порука да су пожељни одговори на попису за 2011. годину: Црногорац и црногорски језик.

Под утицајем такве политике попис из 2011. године показује бројчани пораст оних који су се изјаснили да говоре црногорским језиком (36,97%) и пад них који су се изјаснили да говоре српским језиком са 64% на 42,88%. Ипак, и поред такве политике и њеног учинка српски језик је још увек језик релативне већине грађана Црне Горе. Према попису из 2011. године босанским језиком говори 5,33% становништва, 5,27% албанским, 2,03% српско-хрватским, а 0,45% хрватским. Готово 4% (3,99%) грађана није желело да се изјасни по том питању.

Од доношења Устава Црне Горе статус српског језика изазива велико незадовољство Срба и осталих који говоре српским језиком у Црној Гори, а на нарочито оштро противљење наишла је одредба Закона о општем образовању и васпитању из 2010. године по којој се у свим образовним установама настава изводи на црногорском језику. Срби у Црној Гори сматрају да се таквим законским решењем дискриминише српски језик и наставља политика подела у Црној Гори. Међутим, Уставни суд Црне

Горе одбацио је иницијативу Нове српске демократије (Нова) да се прогласе неуставним одредбе Општег закона о образовању и васпитању према којима се настава изводи на црногорском језику, јер су супротне члану 8 Устава Црне Горе о забрани дискриминације. Ову одлуку Уставног суда Срби у Црној Гори и њихови представници означили су политичком, донету под притиском владајуће већине, посебно указујући на чињеницу да је донета уочи самог пописа спроведеног у првој половини априла 2011. с намером да се и на тај начин утиче на изјашњавање грађана на попису.

Образлажући одлуку Уставног суда, судија известилац Десанка Лопичић рекла је да је Општи закон о образовању и васпитању у сагласности с највишим правним актом Црне Горе, односно да не садржи дискриминаторске одредбе. Као аргументе навела је да је црногорски језик Уставом одређен као службени, што неспорно значи да се настава одвија на том језику, као и да се на тај начин не ускраћује право „мањинским народима“ на школовање на њиховом језику.

На овај начин, посредно преко институције Уставног суда, на мала врата импутирао се статус мањинског народа за Србе у Црној Гори, иако то не чини ни Устав, нити је тако иједна релевантна политичка странка Србе експлицитно означила. Овом одлуком Срби се посредно одређују као мањински народ што нема утемељења у Уставу Црне Горе који не набраја таксативно мањинске народе и пренебрегава се принцип да се националне заједнице самоодређују као националне мањине, што су сви осим Срба и Црногораца и учинили. Овом одлуком Уставног суда српски језик се противно уставном одређењу Црне Горе као грађанске државе уочи пописа становништва означава као мањински језик, иако у тренутку доношења те одлуке према тада важећем званичном попису у Црној Гори (од 2003. године) српским језиком говори готово 2/3 становништва Црне Горе.

Полазећи с те позиције, представници опозиционих странака (СНП; НОВА; ПзП) ушли су у преговоре с Владом, односно тадашњим премијером Лукшићем, који су у септембру 2011. резултирали изменом спорног члана Закона, а који након измена гласи „настава у школама се изводи на црногорском језику, а имајући у виду исту лингвистичну основу и на српском, као језику у службеној употреби. Поштујући права мањинских народа, настава се изводи и босанском, албанском и хрватском језику, као језицима у службеној употреби“ (Скупштина Црне Горе је 2. септембра 2011. у складу с тим усвојила измене Закона о општем образовању).

После даљих преговора постигнут је договор и о називу наставног предмета у образовном систему – наставни предмет у школама зове се „Црногорски-српски, босански, хрватски језик и књижевност“. Определујући фактор да власт у Црној Гори прихвати део предлога опозиције у вези са српским језиком у школама и називом наставног пред-

лога било је јединство опозиције да гласа за Изборни закон, чије је усвајање, иначе, Европска комисија поставила као услов за даље напредовање Црне Горе ка чланству у ЕУ.

Међутим, *договор о језику није у њој уносно и рационализован*, односно потпуна имплементација одредбе Закона наилази на „тиху опструкцију“, док се рад Комисије за израду програма за наставни предмет црногорски-српски, босански, хрватски језик одуговлачи, што представници српске стране у Комисији оцењују планским задржавањем *statusa quo* „како се у школама ништа не би мењало и деца наставила да уче искључиво на црногорском језику“, односно како би се заобишао принцип равноправности језика.¹⁸

Уставни суд који би требало да штити уставност Црне Горе код грађана српског идентитета није уливао поверење јер је игнорисао грађански карактер црногорског Устава и подржавао привилегован положај новоцрногорског идентитета и тиме дубоко нагризао интегритет ове институције појачавајући перцепцију политичког јавног мњења, али и обичних грађана, да је под јаким политичким утицајем. Том утиску свакако је допринела чињеница да у овој институцији раде некадашњи високи функционери владајућих политичких партија.¹⁹

Провладини медији и образовни систем у функцији изградње новог идентитета

Приступ владајућих елита у Црној Гори изградњи идентитета црногорске државе и црногорског народа на диференцијацији од српства резултира, с једне стране, политичким стварањем новог, црногорског језика и с

¹⁸ Поред тога, чланица владајуће коалиције СДП пред Уставним судом покренула је иницијативу за оцену уставности односног члана Закона о образовању с образложењем да је, противно уставним решењима, српски језик изједначен са црногорским, док су остали језици који се користе у службеној употреби доведени у неравноправан положај са српским, иако у Уставу имају исти положај. Опозиција је упозоравала да је на овај начин владајућа коалиција настојала да добије неопходну подршку опозиције за усвајање Изборног закона, с идејом да се потом споразум изигра тако што ће га Уставни суд прогласити неуставним.

¹⁹ Формално правно гледајући, Уставни суд Црне Горе је државни орган *sui generis*, издвојен од законодавне, извршне, али и судске власти. Он би требало да штити уставност и законитост, односно уставноправни поредак, људска права и слободе зајемчене Уставом, међутим у пракси он је према оцени опозиције, али и доброг дела јавног мњења, пре свега, институција која се бави заштитом интереса владајуће већине. Одлука о томе да је само црногорски језик службени језик јер је, између осталог, „одраз државног суверенитета“ како рече председник Уставног суда Милан Марковић, иако њиме у тренутку одлуке говори једва нешто преко 1/5 становника Црне Горе, а да језик којим говори 2/3 становника уставом грађански дефинисане државе не би требало да буде равноправан с мањинским црногорским језиком јер то није у складу с Уставом, иде у прилог критичарима ове институције, баш као и чињеница да су чланови Уставног суда некадашњи високи функционери владајућих странака попут Мираша Радовића (бившег Министра правде и члана ДПС-а) или Миодрага Иличковића (високог функционера СДП-а).

друге стране, покушајима прекрајања до скоро официјелних историјских чињеница и писањем нових школских програма, нарочито у уџбеницима историје и књижевности за основну и средњу школу.²⁰ Појавни облици овакве политике присутни су и у штампаним и електронским медијима, нарочито провладиним.

Идентитетско двојство и политизација питања језика онемогућавају давање конкретног одговора на питање о информисању на српском језику. Фактички, језик је остао какав је и био и поред покушаја да се стандардизује на новим основама, а разлике постоје само у уређивачкој (политичкој) оријентацији медија. Као и у случају удружења, мањи број медија, слабијег тиража и по правилу под окриљем СПЦ, декларише се као „српски“ (радио и часопис *Светишора*), а практично једини дневни лист просрпске оријентације је *Дан*. Осим њега релевантан је интернет портал ИН4С (<http://www.in4s.net/>) који има респектабилан број читалаца у Црној Гори. Комплетан остали медијски простор покривају гласила под контролом Владе или тзв. „суверенистички“ независни медији, у којима се језик, до скоро српски, сада назива „црногорски“, а уређивачка политика, по самој природи ствари, такође је новоцрногорска. Готово потпуну затвореност медијске сцене за српске садржаје донекле амортизује широка присутност штампаних и електронских медија из Србије.

Српски национални савет²¹ почео је с издавањем часописа *Српске новине* и с емитовањем Српске РТВ. Међутим, власти у Црној Гори у комуникацији с међународним организацијама и институцијама управо помињу Савет и његове новине и ТВ као пример уважавања „мањинских права“ за Србе, којим се оповргавају приговори политичких представника Срба и српских НВО да се врши дискриминација над Србима. Релевантни политички представници Срба у Црној Гори управо стога нису подржали Савет и његове активности.²²

Дакле, поред чињенице да се српски језик, иако већински у Црној Гори, не третира равноправно с новоуспостављеним црногорским језиком, и други главни проблеми Срба у Црној Гори произлазе из политике јачања новоцрногорског идентитета. Та политика усмерена је на стварање таквог

²⁰ Више о томе у: Веселин Матовић, *Ноћ гуњих маказа*, Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Подгорица 2012.

²¹ Српски национални савет основан је по Закону о националним мањинама Црне Горе, због чега није добио широку подршку Срба у Црној Гори нити подршку релевантних политичких представника Срба у Црној Гори.

²² Неки од њих били су у томе директни означавајући га као штетан по интересе Срба (Нова), док су неки сматрали да би требало да се ограниче на културу и шира идентитетска питања и не баве се директно политиком (СНП). Сами представници СНВ више пута су истакли да Срби нису мањина у Црној Гори (иако се сами финансирају по Закону о националним мањинама), а да они користе правне могућности које постоје да би финансирали културне садржаје из буџета Црне Горе.

медијског и образовног система који подупиरे јачање новоцрногорског идентитета и даље потискивање традиционалног српског идентитета. Посебан дуготрајни проблем јесте јавни притисак на грађане српског идентитета, дискретан или отворен, у погледу запошљавања и третмана у провладиним медијима и другим јавним и државним институцијама.²³ То подразумева и даље притиске на Српску православну цркву (СПЦ) и, у том циљу, даљу политичку подршку неканонској, тзв. Црногорској православној цркви (ЦПЦ).

Однос према СПЦ

ДПС као најјача странка у оквиру владајуће већине залаже се, и поред принципа одвојености цркве од државе записаног у Уставу, за обједињавање православца у Црној Гори тако што би се легална и легитимна Православна црква у Црној Гори (СПЦ) ујединила с неканонском тзв. Црногорском православном црквом (ЦПЦ) или тако што би се СПЦ „национализовала“. Држава се према исламској и римокатоличкој верској заједници односи с уважавањем и поштовањем њихове независности, док се у случају православне заједнице (СПЦ) намеће као арбитар, па чак и више од тога – као пристрасни учесник који врши притисак да се ванканонски реорганизује. Влада Црне Горе направила је споразум с Ватиканом о регулисању положаја римокатоличке цркве у Црној Гори, али још увек избегава да направи споразум са СПЦ или да донесе закон о верским организацијама који би уредио положај и статус верских заједница.

УДРУЖЕЊА И ОРГАНИЗАЦИЈЕ У ЦРНОЈ ГОРИ

Дихотомија у идентитету Срба и Црногораца одражава се и присутна је још увек у неким организацијама и удружењима у Црној Гори. Тако је, на пример, идентитетско двојство присутно у самом бићу одавно регистрованих удружења као што је Удружење књижевника Црне Горе, које је српско, у мери у којој је и црногорско. Постоји један број тзв. српских удружења, која то својство вуку из дуге традиције, када је искључиво постојало српство као идентитетско одређење (на пример, Српско певачко друштво, основано пре више од 170 година у Котору), односно из своје блиске повезаности с Митрополијом Црногорско-приморском Српске православне цркве (на пример, Коло српских сестара). С друге стране, последњих петнаестак година формирају се нова друштва и институције

²³ Притисци у домену научних институција најбоље су видљиви у погледу третмана Црногорске академије наука и умјетности (ЦАНУ) на коју се врши притисак и из саме Владе Црне Горе да се као легална научна институција интегрише с идеолошки подобном Дукљанском академијом наука, политички створеном да подупиरे „новоцрногорски идентитет“.

с искључиво новоцрногорском платформом деловања, као на пример Дукљанска академија наука и уметности, црногорски ПЕН центар итд.

Под патронатом актуелне власти подстиче се организовање Срба као класичне националне мањине преко институције Српског националног савета, основане по Закону о мањинским правима. Основни мотив подршке Савету није заштита и унапређење српског идентитета, него политизовање те институције како би се српство и Срби почели третирати као страном тело у Црној Гори, односно као национална мањина којој Црна Гора није матична држава. А управо је то оно што не желе сами Срби у Црној Гори, нити им било ко може то наметнути. Отуда идеја да то Срби сами учине. Међутим, управо из тих разлога Савет није добио подршку политичких представника Срба, нити грађана српског идентитета, који га доживљавају као механизам којим се вештачки „гурају“ у мањински статус.

У контексту организовања и деловања српског народа важно је напоменути да је Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори основана новембра 2010. са циљем давања доприноса бољим односима две земље, као и афирмацији српске културе у Црној Гори и да се веома брзо у сарадњи с амбасадом Србије у Подгорици и одговарајућим државним институцијама у Србији наметнула као кључна институција културе државе Србије у Црној Гори. Матица је реализовала више од 100 програма за мање од две године, што је ојачало углед и саме Матице, али и показало да је држава Србија изразито заинтересована за све који баштине српски идентитет, али и за све грађане Црне Горе, с обзиром на то да су културни програми били такви да су привлачили све који држе до квалитета и нису жртве политичке и идеолошке страсти. То, међутим, још увек није лако остварити у Црној Гори јер је култура под доминантним утицајем идеологије. Таква оцена односи се, у првом реду, на званичну културну политику, али, већим делом, и на алтернативне културне институције, установе и појединце.

На Филозофском факултету у Никшићу постоји Студијски програм за српски језик и књижевност, с којим веома успешно сарађују амбасада Србије у Црној Гори и Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори.

ОДНОС СРБИЈЕ ПРЕМА БОРБИ ЗА РАВНОПРАВНОСТ СРПског КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА

Питање односа Срба из Црне Горе према Србији, и обрнуто, у свој својој комплексности било је у центру пажње односа две државе од раздвајања 2006. године, а отворено је на посебан начин у Србији 2009. години, доношењем новог Закона о дијаспори и Србима у региону и организовањем састанака председника Републике Србије с представи-

цима Срба из региона, укључујући и оних из Црне Горе, како се тврдило, први пут од стварања Краљевине СХС.

Након што је Влада Републике Србије 21. јануара 2011. усвојила Стратегију очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону, Влада Црне Горе је упутила оштар протест, наводећи да је реч о документу који је у потпуној супротности с темељним принципима добросуседских односа, као и да се ради о мешању у унутрашње ствари једне суверене и независне државе. Наведене критике биле су у дневнополитичкој функцији за унутрашње потребе вођења кампање у корист црногорског идентитета уочи пописа становништва, а односиле су се на део Стратегије којим се предвиђа да Србија треба као циљ свог настојања да постави признање политичке конститутивности српског народа у Црној Гори. Влада Републике Србије је 3. марта 2011. донела одлуку о изменама Стратегије, тако што је уклоњен спорни део, а српски званичници су изјављивали да Влада Србије настоји да унапреди добросуседске односе, посебно с Црном Гором, с којом има вишевековне, историјске и цивилизацијске везе.

Равноправност грађана који се изјашњавају као Срби и оних који баштине српски идентитет легитимни је циљ политичких партија, НВО и појединаца у Црној Гори, а Република Србија је настојала да их подржава у томе у складу с међународним стандардима полазећи од достигнутих стандарда у области људских права. Матица српска – Удружење чланова у Црној Гори утемељила се као главни партнер за промовисање оног највреднијег из културе Србије у Црној Гори и као институција која у перспективи може бити примарни заједнички партнер Србије и Црне Горе за унапређење културне сарадње. У билатералним односима Матица је постала незаобилазна адреса за све високе државне функционере Републике Србије који посећују Црну Гору.²⁴

Може се рећи да је Матица у сарадњи с министарствима и институцијама културе у Србији и уз подршку амбасаде у Подгорици постала водећа институција српске културе у Црној Гори и да има општу подршку свих релевантних политичких и културних представника Срба у Црној Гори. Она се доживљава као место креативности и репрезентативне

²⁴ Током 2012. године отворена је књижара Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори у Подгорици. Књижара је постала место окупљања интелектуалне елите просрпске оријентације, али све више постаје место где долазе и људи другог идентитета зашта је заслужан добар избор књига, али и веома квалитетни културни програми. Матица издаје неколико престижних часописа из области културе и штампа дела значајних српских аутора из Црне Горе и Србије. Преко Матице се додељују и стипендије за студенте с Филозофског факултета у Никшићу, највећим делом онима који похађају српски језик и књижевност. У сарадњи с Матицом организују се и посете професора и студената културним институцијама и манифестацијама у Србији, попут посете Министарству просвете, Патријаршији и Сајму књига у Београду.

културе Србије, а не као пропагандни пункт суседне државе, што доприноси јачању њеног угледа међу Србима и свим грађанима Црне Горе.

* * *

Истраживање положаја и статуса, политичког и друштвеног организовања Срба у Црној Гори од раздвајања Србије и Црне Горе 2006. године показује да је положај и статус Срба знатно испод стандарда који би подразумевао њихову равноправност као припадника националне заједнице у грађански дефинисаној Црној Гори.

Политичке странке и друге релевантне организације Срба за своја права боре се у оквиру институционалног оквира предвиђеног за грађане који се не одређују нити самоодређују као националне мањине и који Црну Гору политички и емотивно доживљавају као своју матичну државу, без обзира на то колико били привржени Србији. Став релевантних политичких представника Срба у Црној Гори је да Срби нису национална мањина и да би се заштита њихових права и очувања идентитета морала остваривати путем равноправности с грађанима који се изјашњавају као Црногорци. Нико од званичника у Црној Гори не спори да су Срби аутохтони у Црној Гори, али својом идентитетском политиком Влада у Подгорици фактички је настојала и настоји да путем различитих облика асимилације грађане српског идентитета преведе у „новоцрногорски национални идентитет“.

Питање националног идентитета православног становништва Црне Горе и даље остаје у сфери политике а не статистике, и представља један од основних друштвених расцепа савремене Црне Горе. Начином на који се ово питање до сада политички третирали Срби у Црној Гори с разлогом нису задовољни, а од тога како ће ово питање бити решавано убудуће, у доброј мери зависи карактер државе Црне Горе и српског народа у оквиру ње. Да ли ће Срби бити уважавани као аутохтон и равноправан народ, зависиће, пре свега, од самих Срба у Црној Гори, али у доброј мери и од ставова и понашања државе Србије, а потом и од спремности владајућих политичких елита Црне Горе да их стварно, а не само деклараторно, прихвати као равноправну националну заједницу.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Европска комисија за демократију путем права (Венецијанска комисија) *Мишљење о Уставу Црне Горе, Усвојено на 73. пленарној седници*, Венеција, 14–15. децембар 2007.

Закон о измјенама и допунама Закона о избору одборника и посланика. *Службени лист Црне Горе*, број 46/2011 од 16. 9. 2011.

Закон о мањинским правима и слободама, *Службени лист Републике Црне Горе*, број 31/2006 од 12. 5. 2006.

- Закон о дијаспори и Србима у региону, *Службени гласник РС*, број 88/09.
- Закон о забрани дискриминације Црне Горе, *Службени лист Црне Горе*, број 46/2010 од 6. 8. 2010.
- Информација о заступљености мањинских народа и других мањинских националних заједница у јавним службама, органима државне власти и локалне самоуправе, *Министарство за људска и мањинска права Црне Горе*, јун 2011.
- Матовић, Веселин (2012), *Ноћ гуиш маказа*, Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Подгорица.
- Савет Европе, Стразбур, 20 децембар 2007. године, *Мишљење*, бр. 392, 2006 [ЦДЛ-АД (2007) 047 Ор.енгл.]
- Стојковић, Бранимир (1993). *Европски културни идентитети*, Просвета, Ниш/ Завод за проучавање културног развоја, Београд.
- Стратегија очувања и јачања односа матичне државе и дијаспоре и матичне државе и Срба у региону, Влада Републике Србије, 21. јануара 2011. године, *Службени гласник РС*, бр. 4/2011, 14/2011.
- Устав Црне Горе од 2007. године, *Службени лист Црне Горе*, број 1/2007. од 25. 10. 2007.
- Устав Републике Србије од 2006. године, *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.
- Gadamer, Hans Georg (1989), *Das Erbe Europas*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.

L'ARTICLE ORIGINAL SCIENTIFIQUE

LES SERBES AU MONTÉNÉGRU APRÈS LA SÉPARATION EN 2006

ZORAN LUTOVAC
 Institut des sciences sociales
 Kraljice Natalije 45, Belgrade, Serbie
 E-mail: zoran.lutovac@gmail.com

RÉSUMÉ: Ce traité examine le problème de la position et du statut des Serbes au Monténégro, ainsi que leur organisation politique et sociale depuis la séparation de la Serbie et du Monténégro en 2006. La question de l'identité nationale de la population chrétienne orthodoxe du Monténégro reste encore dans la sphère de la politique et non pas de la statistique et représente une des scissions sociales principales du Monténégro contemporain. Les Serbes ne sont pas satisfaits, et cela à juste raison, de la manière dont on a traité cette question jusqu'à présent et juste le moyen dont on se servira désormais pour résoudre cette question définira considérablement le caractère du Monténégro en tant qu'État et le peuple Serbe dans cet État. La réponse à la question si les Serbes seront reconnus comme un peuple autochtone et égal dépendra, avant tout, des Serbes au Monténégro eux-mêmes, mais aussi, elle dépendra considérablement de l'attitude et de la position que prendra la Serbie par rapport à cette question et ensuite de la capacité des élites politiques monténégrines au pouvoir de les accepter, non seulement en théorie mais aussi en pratique, comme une communauté nationale égale.

MOTS CLÉS: Serbes au Monténégro, identité, position, statut